

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
педагогічний факультет
кафедра музичного мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Печенюк М. А.

«25» листопада 2019 р.

Дипломна робота магістранта

з теми «**ЖАНР ПРЕЛЮДІ В ТВОРЧОСТІ Й. С. БАХА:
СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**»

Виконав: магістрант II курсу, ММб1-
М18z групи

Спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Гімчинський Владислав Валерійович

Керівник: **Боршуляк А. М.**, кандидат
мистецтвознавства

Рецензент: **Карташова Ж. Ю.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

**Кам'янець-Подільський
2019**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Стилєві особливості клавїрної музики Й. С. Баха	7
1.1. Проблема стилю у виконанні старовинної музики та творів Й. С. Баха	7
1.2. Специфіка виконання клавїрної музики Й. С. Баха	14
1.3. Особливості роботи над стилістикою виконання творів Й. С. Баха на заняттях фортепіано	32
РОЗДІЛ 2. Жанр прелюдії у творчості Й. С. Баха	41
2.1. Генезис та історичний шлях жанру прелюдії	41
2.2. Специфіка жанру прелюдії в органній творчості Й. С. Баха.....	45
2.3. Прелюдія як невід’ємна складова мікроциклу «Добре темперований клавїр» Й.С. Баха.....	50
2.4. Стилїстичний аналіз прелюдій і фуг з I тому «Добре темперованого клавїру» Й. С. Баха.....	62
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

В історії світової музичної культури феномен Йоганна Себастьяна Баха не має рівних. Бах – один із найбільших представників світової гуманістичної культури. Його творчість, музиканта-універсала, узагальнила досягнення музичного мистецтва кількох століть та заклала фундамент для наступних епох. Яскраво національний художник, Бах поєднав традиції протестантського хоралу із традиціями австрійської, італійської, французької музичних шкіл. Для Баха, неперевершеного майстра поліфонії, характерним стала єдність поліфонічного і гомофонного, вокального й інструментального мислення, чим і пояснюється глибоке взаємопроникнення різних жанрів та стилів у його творчість.

Центральне місце в інструментальній творчості Баха займає клавирна музика. Синтезуючи успадковані від своїх попередників (Д. Букстехуде, І. Пахельбеля, Р. Бёма, І. А. Рейнкена) досвід органної імпровізації, різноманітні варіаційні й поліфонічні прийоми твору та сучасні йому принципи концертування, Бах переосмислив і оновив традиційні жанри органної музики – токату, фантазію, пасакалію, прелюдію. Виконавець-віртуоз, один з найбільших в свій час знавців клавирних інструментів, Бах створив велику кількість літератури для клавіру, серед якої важливе місце займає «Добре темперований клавир» – перший в історії музики досвід художнього застосування розробленого на межі XVII – XVIII ст. темперованого ладу та невід’ємна його складова – жанр прелюдії.

Багатогранність бахівського мистецтва підтримує високий рівень його актуальності. І на сьогоднішній день твори Баха є надзвичайно популярними, адже кожна післябахівська епоха знаходила щось своє, близьке, спільне, якому надавала імпульсу для подальшого розвитку. В історії музики важко віднайти ім’я композитора, творчості котрого б не торкнувся геній Баха. Неповторні у своєму багатстві мелодії, енергія форм руху, логіка імітаційних побудов, сміливість гармонічних послідовностей і модуляційних зворотів,

величавість та мудра простота його музики спонукає захоплюватися нею, даруючи насолоду.

Формування молодих виконавців-піаністів не проходить без вивчення бахівських прелюдій, що входять в різноманітні цикли та мають як педагогічні, так і високохудожні цілі. Серед низки збірок для початківців особливе місце займають «Маленькі прелюдії та фуги», а в прелюдях і фугах «Добре темперованого клавіру» Бах створив неперевершені зразки поліфонічного мистецтва, свого роду школу майстерності контрапункту, що знайшла продовження в циклі «Мистецтво фуги», над яким Бах працював протягом 10 років життя.

Створюючи музику, Бах записував лише ноти без жодних позначень динаміки, артикуляції, темпу тощо. Тому, втративши виконавські традиції барокової музики, виникає багато запитань у пошуках стилістично вірної інтерпретації музики Баха, яка в результаті різних інтерпретацій, часом не зовсім правильних втратила комунікативну властивість – «вести діалог з аудиторією» на спільній мові, яка охоплює всю сукупність риторичних фігур, протестантських хоралів, а також цілий пласт музики самого Баха і його сучасників. Сьогодні інтерпретатори й науковці намагаються знайти загублені знання символікомовних засобів та розкодувати «символічні» смисли бахівських творів.

Дослідженням різних аспектів виконання музики Баха займалось багато науковців: А. Швейцер, Б. Яворський, Я. Мільштейн, Е. Бодки, К. Бердинникова, А. Боршуляк, В. Носина та інші. Проте жанр прелюдії в творчості Й. С. Баха залишається не до кінця вивченим.

Мета магістерської роботи – дослідити жанр прелюдії в творчості Й. С. Баха, зокрема його стилістичні особливості. Зазначена мета обумовлює необхідність вирішення ряду конкретних завдань:

- дослідити стильові ознаки клавірної музики Баха та специфіку її виконання;
- розкрити особливості роботи над стилістикою клавірних творів Й.С. Баха;
- осмислити поняття прелюдії та її історичний шлях існування;
- визначити специфіку жанру органної прелюдії в творчості Й. С. Баха;
- дослідити прелюдію як невід'ємну складову мікроциклу «Добре темперований клавір» Й. С. Баха.

Методологічна основа роботи базується на системних історико-культурологічних, жанрово-стильових підходах до визначення прелюдії в творчості Баха, компаративному, стилістичному та термінологічному методах аналізу.

Об'єкт дослідження – творчість Й. С. Баха в контексті епохи бароко.

Предмет дослідження – жанр прелюдії в творчості Й.С. Баха .

Практичне значення магістерської роботи визначається можливістю використання її матеріалів у виконавській практиці під час вивчення творів Й.С. Баха, оскільки дане дослідження поглиблює теоретичне уявлення про жанр прелюдії, його генезу, розвиток та специфіку в творчості Баха.

Апробація дослідження. Тема магістерської роботи була обговорена на кафедрі музичного мистецтва. Основні положення були представлені на конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка за підсумками НДР в 2018-2019 навчальному році.

Публікації. Стаття «Проблеми стилю у виконанні старовинної музики та творів Й.С. Баха» у збірнику наукових праць студентів та магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Вип. XII. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2019. С. 45-49.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, змісту, двох розділів з підрозділами, висновків, списку використаної літератури (93 найменування) та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи – 105 сторінок.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети, поставлених завдань, основних положень і результатів дослідження жанру прелюдії в творчості Й. С. Баха сформульовано такі висновки:

Мистецтво Й.С. Баха виросло на основі стійких традицій і суворій системи законів і правил. Щоб виконувати твори композитора, зокрема прелюдії, необхідно знати стилістичні особливості його письма. Лише за допомогою аналітичного вивчення основних закономірностей бахівського стилю, можна досягнути виконавські вказівки самого композитора. До цього має бути спрямовані всі зусилля педагога.

У процесі виконання клавірної музики Баха виникає низка проблем та складнощів, пов'язаних зі стилістикою бароко. Творчість Баха є вершиною епохи бароко та кульмінацією символіко-риторичного мислення. Композитор в основу своєї творчості кладе хорал, а хоральна поспівка стає однією з першоджерел музичної символіки Баха. Глибокі релігійно-філософські, художньо-естетичні, символічні засади притаманні бахівським творам.

Композитори доби бароко були одночасно і виконавцями, тому у них не виникало потреби виписувати в нотах усі виконавські вказівки. Бах був педагогом, і тому він частково записує орнаментику у своїх рукописах, але інших виконавських вказівок немає.

Для стилістично вірного виконання бахівських творів необхідно враховувати специфіку інструменту для якого вони були написані: (клавесин, клавікорд), що значно розширює можливості піанізму. Також не слід імітувати звучання старовинних інструментів. Необхідно й не перебільшувати технічні можливості сучасного фортепіано.

Проблеми динаміки вирішуються разом з вибором інструменту. В творах, написаних для клавікорду, *crescendo* і *diminuendo* співпадає з насиченням чи розрідженням фактури. В клавесинних – звучання терасної

динаміки буде залежати від особливостей реєстрів, вибраних для двох клавіатур.

Орієнтирами для артикулювання творів Баха мають бути норми барокового музикування. Артикуляція залежить від характеру музики та пов'язаного з ним темпу виконання, а темп – від характеру музики, жанру, фактури, фразування тощо.

Дослідивши історію зародження прелюдії, встановлено, що в даному жанрі, як у фокусі, зосереджуються ознаки імпровізаційного музичного висловлювання. Від прелюдії тягнуться нитки естетичних зв'язків до цілого ряду власних жанрів роду – фуґи, пов'язаної з прелюдією семантичною опозицією в старовинному двочастинному циклі та фантазії, арабески, експромту й більш пізніх жанрів, які виростили на ґрунті прелюдіювання і, як правило, містять цей компонент. Звідси фактурно-фігураційний тип тематизму, що притаманний старовинній прелюдії та визначає типову для прелюдії моноінтонаційність. Він доповнюється ще однією характерною ознакою – ескізністю, яка пов'язана з функцією вступу.

Розглянувши різні визначення терміну «прелюдія», встановлено, що зазвичай прелюдіями називали невеликі твори, котрі виконували функцію вступу, створювали певний образ перед іншою п'єсою. Історія зародження прелюдії сягає епохи Відродження, в якій прелюдії виконували на лютні, щоб перевірити налаштування інструменту або акустику приміщення перед виступом. Луї Куперен один із перших звернувся до даного жанру (без позначення тривалостей) в клавесинній творчості.

В Німеччині даний жанр набуває нових форм, що проявилися в багаточастинності. Й. Фішер вносить французький музичний стиль кінця XVII століття в німецьку клавірну музику, замінюючи увертюру на прелюдію без точного запису тривалостей нот. Його збірник прелюдій і фуґ «*Ariadne musica*» став попередником циклу Й. С. Баха «Добре темперованого клавіру».

Бах звертається до жанру прелюдії протягом усього життя. Він займає значне місце в його творчості – це і органні хоральні прелюдії, й маленькі

прелюдії і фуги, та «компендіум поліфонічного мистецтва» (Я. Мільштейн) «Добре темперований клавір». Прелюдія стає частиною мікроциклу. Міра тематичної індивідуальності прелюдії поступово зростала і вже в творчості Й. С. Баха набула вагомого значення. Але при всій індивідуальності тематизм барокової прелюдії базується на формах загального руху.

Й хоча маленькі прелюдії і фуги написані з педагогічною метою, але в них виявилася вся неосяжна велич Баха. До «Маленьких прелюдій» увійшли окремі п'єси різного типу, які були написані раніше та входили в навчальні зошити дружини Анни Магдалени та дітей, зокрема Вільгельма Фрідеманна.

Органні прелюдії і фуги складають центральну і найважливішу частину бахівської органної творчості. Для них характерні невеликі масштаби, панування мелодичного початку, бо жанр хоральної обробки пов'язаний з вокальними співами, камерний стиль, широке використання поліфонічних прийомів.

Проте найбільшого розквіту даний жанр здобув у циклі «Добре темперований клавір», який став вершиною бахівської клавірної творчості. Даний цикл справедливо вважається своєрідною енциклопедією бахівських образів. Кожна прелюдія і fuga становить окремий, самостійний твір, об'єднаний загальною тональністю без явних тематичних зв'язків між ними, але об'єднаних внутрішнім, ідейно-емоційним, релігійно-філософським змістом. Прелюдії Баха різноманітні, деякі нагадують танці епохи бароко, а деякі містять дво- або трьох-голосний контрапункт. Застосувавши знання риторики і символіки, Бах створив цілісний та оригінальний цикл, що й сьогодні не залишає байдужим жодного.

Таким чином, прелюдія виявилася історично стійким жанром, який пройшов значний шлях розвитку і в творчості Баха відіграв значну роль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арановский М. Г. Музыкальный текст. Структура и свойства. Москва : Композитор, 1998. 343 с.
2. Барсова И. А. Опыт этимологического анализа // Советская музыка. Москва, 1985. Вып. 9. С. 59–66.
3. Бах И.С. Избранные произведения для клавира. Вып. 1: с предисл. коммент. Н. Копчевского. М. : Музыка, 1978. 144 с.
4. Бах К.Ф.Э. Опыт истинного искусства клавирной игры. СПб : Earlymusic, 2005. 169 с.
5. Безбородько О. Особенности и эволюция певучей трактовки клавишных инструментов от И. С. Баха к романтикам // Київське музикознавство : [зб. ст.]. К., 2005. Вип. 18 : Культурологія та мистецтвознавство. С. 211–221.
6. Берденникова Е. Гомилетические традиции духовных кантат И. С. Баха. К. : Муз. Україна, 2008. 204 с.
7. Берденникова Е. Избранные статьи. Воспоминания // Київське музикознавство. К., 2007. Вип. 24. 268 с.
8. Берченко Р. Э. В поисках утраченного смысла: Болеслав Яворский о «Хорошо темперированном клавира». М. : Классика-XXI, 2008. 372 с.
9. Бесселер Г. Бах как новатор // Избранные статьи музыковедов германской демократической республики. М. : Гос. муз. изд-во, 1960. С. 70–126.
10. Бодки Э. Интерпретация клавирных произведений И. С. Баха. М. : Музыка, 1993. 389 с.
11. Боршуляк А. М. Феномен символіки пасіонності епохи бароко та романтизму : монографія : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. 224 с.
12. Боршуляк А. Семантика музичної мови в технології аналізу клавірних

- творів Й. С. Баха : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. – 132 с.
13. Браудо И.А. Артикуляция: О произношении мелодии И. Браудо. Л. : Музгиз, 1961. 196 с.
  14. Браудо И. А. Об органной и клавирной музыке И. С. Баха. 1989. 287 с.
  15. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь (П). [Электронный ресурс] Режим доступа: URL:<http://lib.znate.ru/docs/index-21142.html?page=88> .
  16. Ваш Ю.В. Танцювальний світ епохи бароко у клавірній музиці Франсуа Куперена Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. К., 2010. № 3 (9). С. 172–175.
  17. Вартанов С. Выразительные средства исполнения в мотивной полифонии И. С. Баха // Интерпретация клавирных сочинений И. С. Баха : [сб. тр. / отв. ред. Ю. П. Петров]. М. : Гос. муз.-пед. ин-т. им. Гнесиных, 1993. Вып. 109. С. 83–97.
  18. Власов В. Г. Стили в искусстве : словарь. СПб. : Кольна, 1995. Т.1. 672 с.
  19. Гиршман Я. М. ВАСН Очерк музыкальных посвящений И. С. Баху с его символической звуковой монограммой. Казань : Казанская государственная консерватория, 1993. 108 с.
  20. Горюхина Н. Стиль музыки И. С. Баха // И. С. Бах и современность : [сб. ст. / сост. Н. А. Герасимова-Персидская]. К. : Муз. Украина, 1985. С. 19–32.
  21. Даль В. И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка: современное написание. М. : Астрель, АСТ, Хранитель, 2007. 348 с.
  22. Друскин М. С. Иоганн Себастьян Бах. М. : Музыка, 1982. 383 с.
  23. Друскин М. Пассионы и мессы И.С. Баха. Л., 1976. 307 с.
  24. Друскін Я. Про риторичні прийоми в музиці Й. С. Баха. К. : Музична Україна, 1972. 109 с.
  25. Заболотна Н. Г. Історичний аспект художньої виразності духовних

- кантат Й. С. Баха та їх виконання // Музичне мистецтво і культура : Науковий вісник ОДК ім. А. В. Нежданової : [зб. наук. пр. / гол. ред. О. В. Сокол]. Одеса : Астропринт, 2000. Вип. 1. С. 318–327.
26. Заднепровская Г. Риторические фигуры в музыке XX века (на примере творчества А. Караманова) // Караманов. А. Музыка, жизнь, судьба. Воспоминания, статьи, беседы, исследования, радиопередачи. М. : Классика XXI, 2005. С. 248–254.
  27. Захарова О. Риторика и западноевропейская музыка XVII – первой половины XVIII века. М. : Музыка, 1983. 76 с.
  28. Зейфас Н. Concerto grosso в музыке барокко Н. Зейфас Проблемы музыкальной науки. М., 1975. Вып. 3. С. 379–406.
  29. Ігнатченко І. Автодескриптивний текст у музиці (на прикладі творів І. С. Баха) // Теоретичні та практичні питання культурології: українське музикознавство на зламі століть : [зб. наук. ст.]. Мелітополь : Сана, 2002. Вип. 9. С. 105–122.
  30. Как исполнять Баха / сост. М. Толстоброва. М. : Классика – XXI, 2006. 208 с.
  31. Калинина Н. «Клавирная музыка Баха в фортепианном классе». М. КЛАССИКА-XXI, 2006. 251 с.
  32. Кальмучин-Дранчук Т. Інструментально-стилістичні аспекти клавірної бахіани XX ст. // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського : [зб. ст.]. К., 2006. Вип. 58 : Виконавське музикознавство, кн. 12. С. 120–130.
  33. Кирпичников В. В. Музыка как язык чисел // Символ, символическое, символизация в искусстве и культуре. Проблемы языка искусства : материалы конф. аспирантов Рос. института истории искусств / сост. и ред. А. А. Кириллов. СПб., 2001. С. 68–73.
  34. Копчевский Н. Предисловие Избранные клавирные сочинения Дж. Фрискобальди. М. : Музыка, 1983. 95 с.
  35. Кривицкая Е. Д. И. С. Бах – музыкант и поэт: к 100-летию книги

- А. Швейцера // Музыка и проповедь: к интерпретации наследия И. С. Баха : материалы науч. конф. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2006. Сб. 56. С. 161–167.
36. Куперен Франсуа. Искусство игры на клавесине М. : Музыка, 1973. 152 с.
37. Курцман А. С. И. С. Бах. М. : Музыка, 2004. 76 с.
38. Лазутина Т. В. Символичность музыки. Екатеринбург : Банк культ. информации, 2005. 124 с.
39. Ланге В. К. Семантика уртекста и вопросы исполнения старинной клавирной музыки // Семантика старинного уртекста : [сб. ст. / отв. ред., сост. Л. Н. Шаймухаметова] Уфа : Уфим. гос. ин-т искусств, 2002. С. 3–16.
40. Ландовска В. О музыке ; [сост. и перевод с англ. Дениз Ресто]. М. : Радуга, 1961. 437 с.
41. Леонова Г. Музыкальные аффекты в «Хорошо темперированном клавире» И. С. Баха // Проблемы стиля и интерпретации музыки барокко : [сб. ст. / сост. А. М. Меркулов]. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2001. Сб. 32. С. 110–139.
42. Ливанова Т. Н. Западно-европейская музыка XVII–XVIII веков в ряду искусств. М., 1977. 528 с.
43. Ливанова Т. Н. Музыкальная драматургия И. С. Баха и ее исторические связи. М. : Музыка, 1980. Ч. 2 : Вокальные формы и проблемы большой композиции. 287 с.
44. Лобанова М. Барокко: связь и разрыв времени // Советская музыка. 1981. № 6. С. 116–120.
45. Логинова Л. Н. Тональность барокко, какой мы ее слышим сегодня // Музыкальное искусство барокко: стили, жанры, традиции исполнения / сост. Т. Н. Дубравская, А. М. Меркулов. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2003. Сб. 37. С. 103–112.
46. Лотов Д. Р. Музыка И. С. Баха в контексте евангелическо-лютеранского вероисповедания // Музыка и проповедь: к интерпретации наследия

- И. С. Баха : материалы науч. конф. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2006. Сб. 56. С. 30–34.
47. Майстер Х. Музыкальная риторика: ключ к интерпретации произведений И. С. Баха. М. : Классика-XXI, 2009. 112 с.
48. Маркова Е. Н. Интонационность музыкального искусства: научное обоснование и проблемы педагогики. К. : Муз. Україна, 1990. 183 с.
49. Маркова Е. Н. Проблемы музыкальной культурологии : учебное пособие. Одесса: Астропринт, 2000. 104 с.
50. Маркова Е. Проблемы риторики фуги в связи с актуальными вопросами музыкознания // Проблемы музыкальной украинистики. Одесса, 1996. Вып. 1. С. 103–107.
51. Меркулов А. Из наблюдений над звуковой символикой // Советская музыка. 1985. Вып. 8. С. 91–96.
52. Меркулов А. О некоторых педагогических советах Листа // Вопросы музыкальной педагогики : [сб. ст. / ред., сост. В. А. Натансон, Л. В. Рощина]. М. : Музыка, 1984. Вып. 5. С. 103–113.
53. Мещанинов П. Прикасаясь к Баху, мы заставляем звучать весь объем музыкальной истории... // Музыкальная Академия. М. : Композитор, 2002. Вып. 4. С. 25–32.
54. Милка А. К композиционной функции BWV 870-893 // Третьи Баховские чтения: Хорошо темперированный клавир. Т. 2 : материалы науч. конф., 3 мая 1995 г. СПб. : СПб.ГК, 1996. С. 9–17.
55. Милка А. П. Занимательная бахиана. [2-е изд.]. СПб. : Композитор, 2001. Вып. 1 : Об Иоганне Себастьяне, Анне Магдалене и некоторых занятных недоразумениях. 208 с.
56. Милка А. П. Занимательная бахиана. СПб. : Северный олень, 1999. Вып. 2 : О знаменитых эпизодах из жизни Иоганна Себастьяна Баха и некоторых занятных недоразумениях. 220 с.
57. Мильштейн Я. И. Хорошо темперированный клавир И. С. Баха и особенности его исполнения. М. : Музыка, 1967. 393 с.

58. Мильштейн Я. Франсуа Куперен: его время, творчество Искусство игры на клавесине. М. : Музыка, 1973. С. 76–118.
59. Мірошніченко С. В. Стильове і нестильове в поліфонії // Музичний стиль: теорія, історія, сучасність : Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського : [зб. ст. / ред. кол. В. І. Рожок, Н. О. Герасимова-Персидська та ін.]. К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2004. Вип. 38. С. 41–53.
60. Муравська О. В. Траурні кантати Й. С. Баха в аспекті специфіки інтерпретації духовних музичних жанрів німецької лютеранської церкви // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського : [зб. ст.]. К., 2006. Вип. 58 : Виконавське музикознавство, Кн. 12. С. 301–307.
61. Назайкинский Е. В. Стиль и жанр в музыке. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 248 с.
62. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили / Дмитрий Сергеевич Наливайко. К. : Мистецтво, 1981. 288 с.
63. Насонов Р. А. Путь спасения, пройденный с И. С. Бахом (осмысление евангельского текста в «Страстях по Иоанну») // Музыка и проповедь: к интерпретации наследия И. С. Баха : материалы науч. конф. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2006. Сб. 56. С. 64–80.
64. Николаевская Ю. Символ как художественное измерение в оратории А. Жоливе «Истина о Жанне» (жанрово-стилевой аспект) // Музичний стиль: теорія, історія, сучасність : Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського : [зб. ст. / ред. кол. В. І. Рожок, Н. О. Герасимова-Персидська та ін.]. К., 2004. Вип. 38. С. 200–206.
65. Носина В. Символика музики И. С. Баха. М. : Классика-XXI, 2006. 56 с.
66. Петриченко И. Звуковые образы трансцендентного в «Высокой Мессе» И. С. Баха // Київське музикознавство : [зб. ст. / ред. кол. С. Й. Грица, Т.К.Гуменюк, Ю. А. Зільберман та ін.]. К., 2006. Вип. 19. С. 157–167.

67. Петров Ю. П. Символика и диалектика чисел в «Хорошо темперированном клавире» И. С. Баха. Т. 1 // Интерпретация клавирных сочинений И. С. Баха : [сб. тр. / отв. ред. Ю. П. Петров]. М. : Гос. муз.-пед. ин-т. им. Гнесиных, 1993. Вып. 109. С. 5–32.
68. Понизовкин Ю. В. Особенности циклического строения «Хорошо темперированного клавира» И. С. Баха // Интерпретация клавирных сочинений И. С. Баха : [сб. тр. / отв. ред. Ю. П. Петров]. М. : Гос. муз.-пед. ин-т. им. Гнесиных, 1993. Вып. 109. С. 33–51.
69. Понизовкин Ю. В. Проблемы интерпретации и редактирования клавирных произведений И. С. Баха : учебное пособие. М. : РАМ им. Гнесиных, 1996. 64 с.
70. Ройзман Л. Этюды о практической педагогике : клавирное творчество Й.С. Баха в вопросах и ответах Методические записки по вопросам музыкального образования: [в 2-х т.]. М. : Музыка, 1979. С. 184–223
71. Ройзман Л. Заметки о некоторых произведениях И. С. Баха, особенно о токкатах // Вопросы фортепианного исполнительства. М. : Музыка, 1976. Вып. 4. С. 119–155.
72. Ройзман Л. Об исполнении украшений (мелизмов) в произведениях старинных композиторов. Очерки по методике обучения игре на фортепиано: [в 2-х т.]. М., 1965. С. 95–125.
73. Свириденко Н.С. Стилiстика виконання старовинної музики на прикладі творів Й.С. Баха : навчально-методичний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. К. : Киiв. ун-т iм. Б. Грiнченка, 2017. 242 с.
74. Седов В. К. Музыкально-выразительные средства кодировки в музыке // Символы, коды, знаки : [сб. материалов 10-й конф. из цикла «Григорьевские чтения» / отв. ред. : В. Е. Еремеев, И. Д. Григорьева]. М. : Московский гуманитарный институт, 2008. С. 7–12.
75. Символ // Философский энциклопедический словарь / ред. сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА, 1997. – С. 413.

76. Скребков С. Полифонический анализ. М. : Музыка, 2009. 214 с.
77. Сокол А. В. Исполнительские ремарки, образ мира и музыкальный стиль. Одесса : Моряк, 2007. 276 с.
78. Соколов О.В. Морфологическая система музыки и ее художественные жанры: Монография. Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского гос. ун-та, 1994. 220 с.
79. Таранов П. С. Карманная риторика. Севастополь, 2005. 384 с.
80. Труммер И. И. С. Бах и церковное пение лютеранской общины // Музыка и проповедь: к интерпретации наследия И. С. Баха : материалы науч. конф. М. : Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, 2006. Сб. 56. С. 35–38.
81. Уилсон-Диксон Э. История христианской музыки. СПб. : Мирт, 2001. 427 с.
82. Форкель И. Н. О жизни, искусстве и о произведениях Иоганна Себастьяна Баха. М. : Классика XXI, 2008. 128 с.
83. Холопова В. Н. Музыка как вид искусства. [2-е изд.]. М. : Печатник Мосгорпечати, 1994. 260 с.
84. Цивинская Н. П. Риторические фигуры в прелюдиях и фугах Хорошо темперированного клавира И. С. Баха. СПб. : Санкт-Петерб. гос. консерватория им. Н. А. Римского-Корсакова, 2001. 41 с.
85. Чугаев А. Особенности строения клавирных фуг Баха. М. : Музыка, 1975. 255 с.
86. Шабалина Т. В. Рукописи И. С. Баха: Ключи к тайнам творчества. СПб. : Logos, 1999. 438 с.
87. Шаймухаметова Л. Н. Смысловые структуры музыкального текста как проблема практической семантики // Музыкальное содержание: наука и педагогика : материалы I Российской науч.-практ. конф., 4-5 декабря 2002 г. / сост. В. Н. Холопова. М. Уфа : РИЦ УГИИ, 2002. С. 84–101.
88. Швейцер Альберт. Иоганн Себастьян Бах. М. : Классика-XXI, 2004. 808 с.

89. Шекалов В.А. Возрождение клавесина: Европа и Америка : [монография] СПб. : Наука; САГА, 2008. 255 с.
90. Шестаков В. П. От этоса к аффекту. История музыкальной эстетики от античности до XVIII века : исследование. М. : Музыка, 1975. 351 с.
91. Шип С. В. Музыкальная речь и язык музыки : теоретическое исследование. Одесса : Одесская государственная консерватория им. А. В. Неждановой, 2001. 296 с.
92. Юцевич Ю. Є. Музыка. Словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2003. 352 с.
93. Яворский Б. Л. Сюиты Баха для клавира. Носина В. О символике «Французских сюит» И. С. Баха. М. : Классика-XXI, 2009. 156 с.